

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.822

О. І. Гужва

начальник відділу ресоціалізації засуджених управління пробації
Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань
Міністерства юстиції

С. В. Царюк

кандидат юридичних наук, начальник юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕБУВАННЯ ЖІНКИ З ДИТИНОЮ У ДІЛЬНИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Стан дотримання прав людини під час застосування кримінальних покарань як заходів примусового характеру наочно демонструє ступінь цивілізованості суспільних відносин та свідчить про досягнення певного рівня розвитку кримінально-виконавчого законодавства та національної правової системи у цілому. Важливим кроком є перебудова національного законодавства у контексті європейських стандартів: гуманізації діяльності відповідних державних органів та установ з одночасним використанням прогресивних пенітенціарних практик, спрямованих на забезпечення реалізації міжнародних принципів з дотримання прав і свобод людини.

Процес реформування кримінально-виконавчого законодавства нерозривно пов'язаний із втіленням міжнародних норм та стандартів з одночасним закріпленням прав соціально вразливих категорій засуджених, зокрема жінок, що відбувають покарання. Під час розробки своїх національних законодавств державам-членам ООН для комплексного забезпечення прав та потреб жінок у системі кримінального судочинства рекомендовано брати до уваги загальновізантані міжнародні стандарти та правила [1].

Метою статті є висвітлення проблемних питань, пов'язаних із порядком відбування жінками покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Варто зазначити, що предметом наукового пошуку таких вітчизняних вчених, як: Т. А. Денисова, О. Г. Колб, В. О. Меркулова, Г. С. Резниченко, В. М. Трубніков, І. С. Яковець та інші, було вирішення проблемних питань функціонування установ виконання, де відбувають покарання засуджені жінки.

Конкретні кроки у напрямку реформування кримінально-виконавчого законодавства зумовлюють необхідність вивчення та аналізу прийнятих змін та пошуку оптимальних шляхів для їх

втілення у практичну діяльність установ виконання покарань. Попри те, що Кримінально-виконавчий кодекс України, що набув чинності з 01 січня 2004 року [2], містить низку нових і прогресивних положень, у ньому залишились норми, характерні для попереднього Виправно-трудоного кодексу України. Прийняті зміни мають на меті усунути прогалини законодавства, що призводять до порушення прав людини у пенітенціарній системі.

Загальновідомо, що одним з принципів гуманізації норм, що містяться у Кримінально-виконавчому кодексі (далі – КВК України) є поступове зменшення карного впливу на засуджених, які стають на шлях виправлення [3]. Так, під час застосування зміни умов тримання шляхом переведення засуджених, відповідно до ст. ст. 100; 101 КВК України, до дільниці соціальної реабілітації (далі – ДСР) зменшується не тільки карний вплив, а й пенітенціарний, звужується перелік режимних обмежень та розширюється коло можливостей для відновлення соціально-побутових зв'язків і підготовки до звільнення з установи виконання покарань [4].

Частиною 3 ст. 101 КВК України визначений перелік обмежень, визначених для переведення засуджених до ДСР, який можна розділити на дві групи. Перша група обмежень характеризує поведінку засудженого у період відбування покарання, наприклад: до дільниці соціальної реабілітації не переводяться особи, які мають достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення; враховується відбуття особою раніше покарання у виді позбавлення волі, до уваги береться факт скоєння до погашення або зняття судимості нового умисного злочину. Друга група обмежень наведена, виходячи із соціальних ознак особистості засудженої особи, наприклад: інваліди першої та другої груп, особи, які досягли пенсійного віку.

На підставі внесених змін п. 3 ч. 2 ст. 101 був виключений, і для вагітних жінок та жінок, які мають при собі дітей віком до трьох років, з'явилося право бути переведеними до ДСР [5]. На нашу думку, під час застосування даної норми у практичній діяльності можуть виникати певні ускладнення.

Розглянемо порядок та умови переведення засуджених до ДСР як однієї зі структурних дільниць виправної колонії мінімального і середнього рівнів безпеки.

Відповідно до ст. 94 КВК України у ДСР тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину діагностики і розподілу або з дільниці ресоціалізації. Умовами переведення засуджених є сумнівна поведінка, сумнівне ставлення до праці, у разі її наявності, та сумнівне ставлення до навчання. Зазначені критерії дозволяють дійти висновку про те, що засуджена особа стає на шлях виправлення. Крім того, обов'язковою умовою для переведення є фактичне відбуття встановленого терміну – не менше 1/4; 1/3; 1/2 терміну покарання, що визначається відповідно до ступеня тяжкості скоєного злочину. Процедурно зміна умов тримання шляхом переведення до ДСР здійснюється за клопотанням начальника відділення соціальної виховної та психологічної служби за постановою, затвердженою начальником виправної колонії.

У процесі підготовки документів обґрунтування критерію «стає на шлях виправлення» стосовно жінки, яка має дитину, потребує додаткової уваги. Зокрема, підставою для формування такого висновку повинна бути впевненість представників адміністрації установи виконання покарань у тому, що у поведінці засудженої особи виявляються такі фактори, як: сумнівна поведінка; сумнівне ставлення до праці; сумнівне ставлення до навчання.

Частиною 2 ст. 118 КВК України передбачено, що жінкам з вагітністю понад чотири місяці, а також тим, які мають дітей у Будинках дитини, дозволяється працювати за їхнім бажанням, з урахуванням висновку лікарської комісії колонії. Результати проведеного нами опитування персоналу установ виконання покарань свідчать про те, що жінки, які мають дітей у Будинку дитини, не виявляють активного бажання бути працевлаштованими – лише 35–40 % з них працевлаштовані на виробничих дільницях установ виконання покарань, у переважній більшості це жінки, вперше засуджені до позбавлення волі. Таким чином, характеризувати ставлення жінок з дітьми до праці можливо за результатами спостереження за їхнім ставленням до виконання робіт з благоустрою колонії, поліпшення житлово-побутових умов або робіт із забезпечення колонії продовольством. Подібною є ситуація із намаганням охарактеризувати

жінку з дитиною за її ставленням до навчання. Випадки зарахування на навчання до загальноосвітнього або професійно-технічного навчального закладу жінок є винятками.

Виходячи з викладеного, основним критерієм, за яким можна дійти висновку, що засуджена жінка «стає на шлях виправлення», є її поведінка у період відбування покарання. Підтвердженням сумлінної або правомірної поведінки необхідно вважати не тільки пасивну форму поведінки – утримання від порушення встановлених заборон, але й активну форму – поведінку у побуті, сумлінне виконання разових окремих доручень адміністрації, позитивний приклад іншим засудженим тощо.

Після прийняття комісійного рішення про доцільність застосування зміни умов тримання у межах однієї колонії шляхом переведення жінки, яка має дитину у Будинку дитини при колонії, до ДСР, перед адміністрацією установи постають питання правового, побутового та медичного характеру, які потребують практичного вирішення. Наведемо основні з них.

Найбільш актуальним питанням, яке потребує негайного вирішення, є визначення місця проживання дитини та порядку спілкування матері і дитини. Якщо місцем проживання жінки з моменту переведення буде спальне приміщення ДСР, то місцезнаходження дитини конкретно не визначено. Зокрема, вбачаються два варіанти:

1) дитина й далі перебуває у Будинку дитини, і матір спілкується з нею шляхом перетинання контрольно-перепускного пункту і відвідування цього закладу;

2) дитина залишає територію установи і розміщується на території ДСР разом зі своєю матір'ю.

На нашу думку, проживання дитини у Будинку дитини є більш прийнятним, адже проживання дитини на території будь-яких дільниць установи виконання покарань, за винятком Будинку дитини, чинним законодавством не передбачено.

Пересування засуджених, переведених до ДСР, територією локальних дільниць установи, як правило, не допускається, адже з метою зведення до мінімуму контактів між засудженими, які перебувають у ДСР, та іншими засудженими, які відбувають покарання в установі, ДСР структурно ізольована від інших дільниць установи виконання покарань [6]. З точки зору необхідності створення і забезпечення можливості для вільного спілкування матері та дитини виникають питання про порядок перетинання жінкою контрольно-перепускного пункту, її супровід та тривалість перебування на території Будинку дитини.

Якщо розглядати вірогідність можливого спільного проживання матері з дитиною на території ДСР, то найпершим проблемним питанням

є невідповідність умов, передбачених для проживання засуджених, умовам та вимогам, визначеним для проживання, розвитку та догляду за дитиною. Житлові приміщення ДСР розраховані для проживання засуджених та структурно не відрізняються від звичайних житлових приміщень, передбачених для проживання засуджених. У питаннях оснащення житлових приміщень, матеріально-побутового забезпечення, харчування, лікування, нормативно-правова база не визначає суттєвих відмінностей для розміщення та проживання чоловіків і жінок, у зв'язку з чим необхідно вживати заходів щодо створення умов для проживання дитини.

Нагадаємо, що жінкам з вагітністю понад чотири місяці, а також тим, які мають дітей у Будинках дитини, дозволяється працювати за їхнім бажанням. Рішення про переведення жінки з дитиною до ДСР передбачає її бажання працювати та заробляти кошти, що залишаються в її повному користуванні. Мусимо визнати, що жінка, яка працює з дитиною, має певні переваги перед іншими засудженими, адже харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги їй надаються безоплатно, а дитина продовжує перебувати на повному державному забезпеченні. Адміністрація установи виконання покарань сприяє у працевлаштуванні засуджених жінок, які проживають за межами виправної колонії: на підприємстві колонії або на контрагентських об'єктах. Праця засуджених, переведених до ДСР, використовується на контрагентських об'єктах або на підсобних господарствах установи.

У контексті питання, що розглядається, вбачається інше – необхідність здійснення догляду за дитиною на час відсутності її матері. Штатним розкладом установи виконання покарання у структурі ДСР не передбачені посади, які б за функціональними обов'язками виконували функцію догляду за дитиною на період відсутності її матері.

На час відсутності матері адміністрація сприяє засудженим жінкам у влаштуванні їхніх дітей у садочки. За потреби на період робочого дня матерів їхні діти можуть перебувати у будинках дитини при виправних колоніях.

Установа виконання покарань у цілому і Будинки дитини зокрема є закладами з посиленою ізоляцією, обмеженістю розташування та скупченням певної кількості людей на незначній за площею території. Сукупність цих факторів у декілька разів підвищує ризик можливого зараження інфекційним захворюванням. Спілкування матері зі своєю дитиною, яка залишилась проживати у Будинку дитини, може бути причиною для виникнення проблем медичного характеру, адже протягом робочого часу жінка перебуває за межами території установи виконання покарань.

Одним з основних завдань Будинку дитини, як закладу, є організація медичної діяльності, що може бути реалізована за умови, якщо діти перебувають і виховуються у Будинку дитини [7; 9, с. 234]. Діти можуть проживати разом зі своїми матерями або окремо від них, але обов'язково – у Будинку дитини, а не на будь-якій іншій території.

Попри те, що нормативна база дозволяє жінці, яка проживає за межами виправної колонії, звертатись до територіального медичного закладу МОЗ України, необхідно зазначити, що навіть за умов проживання дитини разом із матір'ю на території ДСР, персонал Будинку дитини буде продовжувати нести відповідальність за стан здоров'я дитини. У цьому світлі набувають актуальності питання здійснення медичного спостереження, забезпечення контролю за станом здоров'я дитини, проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів дитини та цільове консультування матері [8]. На нашу думку, під час здійснення профілактичних медичних заходів є недоцільним регулярне переміщення дитини з ДСР до Будинку дитини, який розташований ізольовано від інших приміщень виправної колонії. Тому слід погодитися із думкою В. О. Меркулової про те, що такі переміщення можуть приховувати не лише проблеми медичного (інфекційного) характеру, а й можуть чинити негативний вплив на психіку дитини [10, с. 164].

До переліку невизначених на нормативному рівні питань, що можуть виникнути, якщо засуджена мати з дитиною буде проживати на території ДСР, слід віднести ще чималу кількість питань, починаючи зі здійснення контролю за якістю продуктів харчування, процесу приготування їжі та харчування дитини, дотримання матір'ю правил особистої гігієни, санітарно-гігієнічних норм і завершуючи розмежуванням відповідальності за життя і здоров'я дитини між адміністрацією установи та жінкою, з перевагою у бік останньої.

Проблемою залишається необхідність визначення порядку документування випадків протиправної поведінки засудженої матері та регламентація механізму повернення матері до території установи у випадку вчинення нею декількох порушень порядку умов відбування покарання, або вчинення протиправних дій щодо дитини. Згадаємо, що причиною для повернення засудженої особи з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці установи може бути вчинення злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, а недбале, безвідповідальне відношення матері до своєї дитини не входить до переліку злісних порушень.

Беручи до уваги викладене, слід зазначити, що сьогодні існує суттєва неузгодженість нормативно-правового регулювання порядку перебування жінки з дитиною у ДСР, що у свою чергу зумовлює необхідність розробки проекту положення про

«Порядок проживання у дільниці соціальної реабілітації жінок, які мають дитину у Будинку дитини при виправній колонії». Також існує потреба у продовженні наукового супроводу тих імплементаційних процесів, що відбуваються на шляху реформування національного кримінально-виконавчого законодавства й впровадження існуючих міжнародних стандартів, що, на нашу думку, стане важливим кроком на шляху до втілення і дотримання європейських стандартів та дотримання прав людини у місцях позбавлення волі.

Література

1. Загальна характеристика правил ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-порушників 2010 року (Бангкокські правила) / І. В. Іваньков, А. М. Григоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 3. – С. 19-24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_2014_3_5
2. Кримінально-виконавчий кодекс України // Офіційний вісник України від 29.08.2003. – 2003. – № 3. – стор. 7
3. Кримінально-виконавче право України : [підручник] / за ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2010. – 320 с.
4. Кримінально-виконавче право України : [підручник для студ. юрид. спец-й вищих навч. закладів] / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А.Х. Степанюк ; за ред. В. М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. – 384 с.
5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань // Офіційний вісник України від 18.10.2016. – 2016. – № 80. – стор. 11.
6. Про затвердження правил внутрішнього розпорядку установи виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 // Офіційний вісник України від 23.01.2015– №4. – стор. 209.
7. Про затвердження типового Положення про Будинки дитини при виправній колонії : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 року № 500/5/219 // Офіційний вісник України від 09.04.2013 – №25. – стор. 457.
8. Про затвердження Клінічного протоколу медичного догляду за здоровою дитиною віком до 3 років : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.03.2008 р. № 149.
9. Кримінально-виконавче право : [навч. посібник] / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. М. Мінаєв, В. Г. Хашев. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
10. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : [монографія] / Валентина Олександрівна Меркулова. – Вид. 2-е. – О. : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. – 281 с.
11. Меркулова В. О. Міжнародні тенденції у сфері реалізації кримінально-правової відповідальності жінок, які скоїли злочин: кримінально-правові та кримінально-виконавчі аспекти / В. О. Меркулова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 88-89.

Анотація

Гужва О. І., Царюк С. В. Актуальні питання перебування жінки з дитиною в дільниці соціальної реабілітації. – Стаття.

У статті розкриваються питання практичного застосування змін, внесених до Кримінально-виконавчого кодексу України, що регламентують порядок виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно жінок. Особлива увага приділяється застосуванню прогресивної системи відбування покарань – переведенню жінки з дитиною до дільниці соціальної реабілітації. На підставі аналізу причин, що перешкоджають виконанню норм права, зазначено про недостатню регламентацію переведення жінки з дитиною на рівні нормативного забезпечення. Запропоновані зміни щодо правової регламентації порядку переведення даної категорії засуджених.

Ключові слова: позбавлення волі, жінка з дитиною, дільниця соціальної реабілітації, Будинки дитини при виправній колонії.

Аннотация

Гужва А. И., Царюк С. В. Актуальные вопросы пребывания женщины с ребенком в участке социальной реабилитации. – Статья.

В статье раскрываются вопросы практического применения изменений, внесенных в Уголовно-исполнительный кодекс Украины, которые регламентируют порядок исполнения наказания в виде лишения свободы относительно женщин. Особое внимание уделяется применению прогрессивной системы исполнения наказаний – переводу женщины с ребенком в участок социальной реабилитации. Проанализированы причины, которые препятствуют исполнению норм права, делается вывод о недостаточном правовом урегулировании перевода женщины с ребенком. Предлагаются изменения к порядку перевода данной категории осужденных.

Ключевые слова: лишение свободы, женщина с ребенком, участок социальной реабилитации, Дом ребенка при исправительной колонии.

Summary

Huzhva O. I., Tsariuk S. V. Acute issues of sentence serving by a woman with a child in social rehabilitation unit. – Article.

The article deals with practical implementation of amendments to the Criminal Correctional Code of Ukraine which regulate serving of custodial sentences by women. Much attention is paid to innovative system of executing sentences, which provides for an imprisoned woman residing with a child to be transferred to a social rehabilitation unit. Further it goes on to analyse the causes which prevent this law from being executed. It is defined that regulation in terms of women with children transferring is not backed sufficiently with normative documents and suggests changes to the legislative regulation of the transferral process for this category of incarcerated people are suggested.

Key words: imprisoned woman with a child, social rehabilitation unit, childcare facility in a penitentiary institution.